

Hakikat, Kanıt, Hakikat: Ulusal İnsan Hakları Davalarında Tanıklık, Arşiv ve Teknik Verilerin Kullanımı*

Daniela Accatino ve Cath Collins**

Özet

Bu makalenin amacı, diktatörlük rejimleri sırasında yaşanan insan hakları ihlallerinin ülke içindeki yargılama süreçlerinde yapılan hukuki faaliyetlerin, arşivsel kanıtların toplanması ve doğrulanmasına nasıl katkı sunduğunu analiz etmektir. Özel olarak, davaların, hakikat komisyonlarının bulguları gibi hâlihazırda var olan hakikat kaynaklarını nasıl sorgulanır hale getirdiği ve yakın geçmişte işlenmiş suçlar hakkında nasıl yeni bilgi biçimleri ve şüphe kaynakları ortaya çıkardığı tartışılmaktadır. Buradaki iddiaya göre, hakikat komisyonları ve çeşitli başka idari oluşumlar gibi geçiş dönemi yapıları yepyeni “hakikat rejimleri” üretirler. Davalar da böylesi bir rejim oluştururlar; bunu yaparken dayandıkları meşruiyet zemini farklı ve bir bakıma toplumsal açıdan daha çok kabul görmüştür. Dolayısıyla, geçiş dönemi sonrasının karışımına bir de yargılama süreçleri/davalar katmanı eklenince ortaya birbiriyle yarışan hakikat iddiaları çıkması bazı açılardan kaçınılmazdır. Üzerinden uzun zaman geçmiş suçları soruşturma süreçleri teknik açıdan zorluklar içerir. Bunların belli başlı özellikleri, çeşitli profesyonel kaygı ve değerlendirmelerin olaya eklenmesine sebep olur. Adli bilimler ve polis soruşturmalarında uygulanan prosedür ve protokollerin, görevi hem eski hem yeni verileri kullanılabilir, işe yarar kanıtlara dönüştürmek olan hakimler tarafından değerlendirilmesi ve özümsemesi gerekir. Hakimlerin yasa gereği uygulaması gereken belirli kanıt kuralları, ispat değeri ve kanıt standardı gibi ilkeler, söz konusu verilere atfedilen toplumsal meşruiyet veya gerçeklik statüsünü – bazen öngörülemez biçimde – sorgular ve dönüştürür. Bu tür bir sorgulama, özellikle yasal gerçeklik zorunluluğuyla toplumsal hakikat kaynaklarının birbirleriyle etkileşime girdiği anlarda önem ve anlam kazanır. Ceza davalarında kararların üretimi ve dağıtımını yargının geçmişte ve günümüzdeki tarafsızlığı ve meşruiyeti hakkındaki kamusal algıyı etkiler ve bir yandan da akrabaların, mağdurların ve tanıkların geçmiş olaylar ve günümüzdeki sorumluluklar konusundaki görüşlerini değiştirir. Yazılı yasal prosedür yoluyla yürütülen soruşturmalar eninde sonunda yeni bir meta-arşiv oluştururlar. Bu meta-arşiv, yani test edilmiş ve doğrulanmış hakikat havuzu, olayların akışına dair önceki anlayışları pekiştirebilecek, sorgulayabilecek, tamamlayabilecek veya tamamen yerle bir edebilecek güce sahiptir.

Anahtar sözcükler: arşiv, adli bilimler, delil, kanıt, yargılama, geçiş dönemi adaleti

* İngilizce orijinalinden *Hafıza Merkezi* adına Feride Eralp tarafından çevrilmiştir.

** Daniela Accatino (daccatino@uach.cl) Şili'nin Valdivia kentindeki Universidad Austral de Chile'nin Hukuk Fakültesi'nde Hukuki Muhakeme ve İspat Hukuku profesörü olarak görev yapmaktadır. Delil, kanıt ve hukuki muhakeme gibi konularda çokça yayını bulunmaktadır. Cath Collins (cath.collins@mail.udp.cl) ise Kuzey İrlanda'daki Ulster Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'ne bağlı Geçiş Dönemi Adaleti Enstitüsü'nde Geçiş Dönemi Adaleti alanında profesör olarak çalışmanın yanı sıra, Şili'nin Santiago kentindeki Universidad Diego Portales'de (UDP) Geçiş Dönemi Adaleti Gözlem Merkezi'nin direktörlüğünü yapmaktadır.

1. Giriş

2000 senesinden beri Şili’de yaklaşık 1000 eski güvenlik mensubu hakkında 1973-90 yıllarındaki askeri diktatörlük rejimi sırasında işledikleri ciddi insan hakkı ihlallerinden dolayı soruşturma veya dava açılmış durumda. Pinochet rejiminin hak ihlalleri hem ülke içinde hem dışında kapsamlı biçimde kınanmış ve kaydedilmiş olduklarından, davalar her geçen gün büyüyen bir resmi ve gayriresmi bilgi havuzundan yararlanmakta. Geçmiş dokunulmazlıkları, cezasızlıkları bozan son duruşmalar da bu kanıt çokluğundan ciddi miktarda faydalanmıştır. Bu duruşmalarda Şili’nin ilk resmi hakikat komisyonunun arşivine de başvurulmuştur. Demokrasiye dönüşün hemen ertesinde hızla toplanan komisyon, o günlerde dolaşımda olan ve birbiriyle yarışan resmi ve toplumsal hakikatler silsilesini ayrıştırarak bir kısmını “devletin hakikati” olarak tasdik etmiş, geçerli kılmıştır¹. Son dönemin davaları, aynı zamanda kendi aydınlanmalarını, hikayelerini, nesnelere ve arşivlerini de oluşturmuşlardır. Yazılı ve araştırmaya dayalı bir ceza adalet sistemi içerisinde faaliyet gösteren sorgu hakimleri², insan kalıntılarının yeraltından çıkarılması, belgelerin bulunması ve yorumlanması, tanıkların ve şüphelilerin sorgulanması ve sınır ötesinden bilgi veya suçluların iadesinin istenmesi süreçlerini yönetmiş, gözlemlemişlerdir.

Tüm bu girdilerin özetleri tek bir adli sicile detaylı şekilde işlenir. Var olan hakikat(ler) böylece kanıt haline gelir ve kanıt olarak sorgulanmaya, haklarında şüphe duyulmasına yeniden açık olurlar. Bir kararın verilebilmesi için tüm bu kanıtlar bir hakim tarafından yeni baştan incelenir. Bu hakim birbiriyle yarışan hakikat iddiaları arasında bir hüküm verir. Yasal süreç böylece bir kara kutu haline gelir. Bu kara kutunun içine giren veriler belirli ve tanımlı kanıt kuralları doğrultusunda işlenirler ve böylece hakikatin yeni bir hali veya biçimi üretilir: “yasal hakikat”. Bu da, yüksek mahkemelerce onandıktan sonra, zulüm hakkında mevcut hakikatler listesinde yerini alır. Bir bakıma, hakikatin birbirine rakip versiyonlarından biri daha oluverir yalnızca. Aynı diğer versiyonlar gibi kabul edilebilir, çürütülebilir, göklere çıkarılabilir veya basitçe görmezden gelinebilir. Ancak yasal hakikatin, onu ayıran özel bir doğası vardır. Yasal hakikat, önceki her tür inanç ve şüphenin askıya alınmasını gerektirir. Çünkü önceki versiyonların, belgelerin, metinlerin ve hakikatlerin sorgulanabileceği ihtimaline kapı aralar. Devletin damgasını taşıyan belgelere – örneğin, resmi hakikat komisyonu raporlarına – bile savunma tarafından itiraz edilebilir, bir şekilde eksik veya hatalı oldukları tespit edilebilir. Daha önceden var olan toplumsal ve resmi hakikatler, dava dosyasının sayfalarına yalnızca birer hipotez olarak işlenirler. Ancak ve ancak yeni soruşturma süreçleri tamamlandığında “kabul edilmiş olgu” veya “kabul edilmeyen safsata” olarak statüleri baştan belirlenecektir. Üstüne üstlük, var olan bilgileri tasdik ederek veya geçersiz kılarak hakimnin yaptığı – veya tek yaptığı – tarihi baştan yazmak veya tarihin yeni bir versiyonunu oluşturmak değildir. Hakim aynı zamanda suç veya masumiyet atfeder, buna hüküm verir. Ve dolayısıyla, devletin kendi tarihine, kendi geçmişine bakışında yeni bir sayfa açmış olur.

¹ Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, yani Rettig Komisyonu, ölüm ve kaybedilmelerle ilgilenmiştir. On yılı aşkın bir süre sonra ikinci bir hakikat komisyonu aynı süreci hayatta kalanlar için tekrarlamıştır; ancak bunun arşivi bilerek ve istenerek yasal erişime kapatılmıştır (aşağıda bkz.).

² Bu sistemin yerine, 1990’ların ortasında vakaların ve delillerin ihtilaf halindeki taraflarca dile getirildiği, savcı-odaklı bir sistem getirilmiştir. Ama reformun şartları uyarınca 1990 öncesi suçlar eski sistem kapsamında değerlendirilmeye devam eder (detaylar için bkz. Collins 2010).

Bu makalenin amacı, hem zaten var olan hem de yeni ortaya çıkan hakikatlerin, geçmişteki insan hakkı ihlalleri ve insanlığa karşı suçların ülke içindeki yargılanma süreçlerinde nasıl sorgulandığı, kullanıldığı ve/veya geçersiz kılındığını incelemektir. Burada, hakikat komisyonları veya başka mevcut arşivler, kendilerinden farklı yeni anlatılar, yeni söylemler üretmede kullanıldığında doğan gerilimlere bakılmaktadır – ki bu bahsi geçen yeni söylemler de, mahkeme kararlarında geçen kanıtlanmış gerçeklik ifadeleri gibi, hakikat olma konusunda ayrıcalıklı konuma sahip söylemlerdir. Makale çoğunlukla günümüz Şili'sine odaklanıyor. Ulusal davaların yerel hakikat kaynaklarıyla etkileşimini araştırmak ve anlamak için Şili gerçekten de uygun bir yer: Hem sonuçlanmış hem sürmekte olan böylesi davaların varlığı, bu konuda azımsanmayacak miktardaki deneyim, baskı ve direnişin ardında bıraktığı gayet açık ve net belgeler silsilesi ve son olarak, iki farklı hakikat komisyonu arşivinin varlığı – birisi yasal olarak erişilebilir, diğeryse şu anda değil – ülkeyi bu konu üzerine çalışmak için uygun hale getiriyor. Makalede, Şili'deki Universidad Diego Portales'e bağlı İnsan Hakları Gözlem Merkezi (2014'ten bu yana Geçiş Dönemi Adaleti Gözlem Merkezi haline gelmiştir) vasıtasıyla, on yılı aşkın bir süre boyunca, davaların seyri üzerine yapılan yakın gözlemden yararlanılıyor. Gözlem Merkezi, 2009 senesinden beri düzenli olarak doğrudan uygulamaya dayalı yayınlar çıkarıyor ve bu makale boyunca bahsi geçen, davalardaki kilit isimlerle sürekli iletişim halinde. Bu makale için ayrıca çeşitli görüşmeler yapılmıştır. Bunun dışında, ilgili başka bir proje için yapılan bazı görüşmelerden de – özel izin alarak – faydalanılmıştır (bkz. aşağıda Bölüm 2. 5).

Şili'deki son dönem insan hakları davalarının nasıl yasal hakikatler oluşturduğu ve bu davaların sonuçlarının önemli olup olmadığı veya ne şekilde önemli oldukları hakkında birçok soru sormak mümkün. Mesela, mevcut “hakikatlere” nasıl ulaşıyor? Aralarından nasıl bir seçim yaparak, ne şekilde ayırıştırarak bazılarının yasal soruşturma için malzeme olmasına, bazılarının olmamasına karar veriliyor? Hangileri, nasıl eninde sonunda yasal arşive dahil edilmiş oluyor? Resmi hakikat komisyonu işlemlerine veya başka resmi hakikat biçimlerine nasıl ayrı bir önem atfediliyor – veya atfediliyor mu? Otoriterliğin hüküm sürdüğü dönemde baskıcı kurumlar tarafından oluşturulan gizli arşivler – bulunabilecek olsalar bile – güvenilir kaynaklar olabilir mi? Yeni bir davanın bulguları, eskinin gayet yerleşik, hatta yasal olarak tescillenmiş bir hakikatini birden sarstığında, sorgulanır hale getirdiğinde ne oluyor? Sistemin ve sistemi yürütenlerin, tanıkları bizzat yüzleştirme yoluyla önceki tanıklıkları onaylatmaya ayrı bir değer veriyor olması nasıl bir “yeniden mağduriyet” ihtimali doğuruyor? Bir tanık olarak çağrılıp sorgulanmak şiddet sonrası hayatta kalanlar üzerinde nasıl bir etki yaratıyor? Halihazırda mağduriyetlerinin esasını idari düzeyde tanımış olan devletin, kendilerine inanma ve onaylamasına dair hissiyatları mahkemeye çağrılmaktan etkileniyor mu?

Bu sorulara öncelikle genel bir bakış açısıyla yaklaşp, ikinci bölümde geçiş dönemlerinin hakikat arayışlarına ve bu karmaşık düzlemde ceza davalarının rolüne dair bazı kavramsal meseleleri tartışacağız. Sonrasında da, Şili'deki son dönem yasal soruşturmaların bu fikirleri ne ölçüde desteklediğini veya sorguladığını ele alacağız. Yasal hakikatlerin ne anlama geldiğini ve nasıl etkileri olduğunu tartışırken, bunların diğer toplumsal olarak onaylanmış veya tartışmaya açık hakikat biçimleriyle etkileşimlerini de inceleyeceğiz. Mahkeme kararlarının ve yasal arşivlerin toplumsal anlam ve ağırlık kazanıp kazanmamalarında (veya ne ölçüde kazandıklarında) hangi etkenlerin rol oynadığını tespit edeceğiz. Buna, muhafazakar odakların kanuna itaati emreden geleneksel söylemleriyle, devlete bağlı aktörlerin masumiyetinde veya geçmiş suçları yargılamanın gayrimeşruluğunda ısrar etme arzularını nasıl bağdaştırdıkları da dahil.

2. Geçiş dönemi hakikatlerinin girift yapısı

Geçiş dönemi adaleti çerçevesinde, çeşitli yol ve yöntemlerle, geçmişteki insanlığa karşı suçlar hakkında hakikati yeniden inşa etme arzusu neredeyse evrensel bir nitelik taşır. Ancak bu “geçiş dönemi hakikatleri” oluşturuldukları andan itibaren çoğul ve karmaşık olurlar. Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu’nun sonuç raporunda sunulan, hakikate dair dört boyutlu sınıflandırma sistemi hem yaygın şekilde bilinmekte hem çokça eleştirilmektedir³. Böyle bir sınıflandırmanın var olması dahi başlı başına hakikat arama yöntemlerinin de sonuçlarının da çeşit çeşit hakikat iddiasını kapsayabileceğini gösterir. Gready (2011: 20-56) “tür/janr olarak hakikat” kavramını önererek, önce insan hakları raporları, devlet soruşturmaları ve resmi tarih arasında farklı anlatım türleri olmaları üzerinden ayırım yapar. Sonra da hakikat komisyonu raporunu karma bir tür olarak analiz eder. Kendimizi imkan dahilinde olan tüm bu “hakikat çeşitleri”nden yalnızca biriyle sınırlandırıp görünürde en objektif olanını – olgusal veya adli hakikat – seçsek bile, durumun yine de çetrefilli olduğunu fark ederiz. Bu denli küçültülmüş, daraltılmış bir hakikat kavramı dahi – insan hakları raporları ve mahkemelerin en sıklıkla başvurduğu da budur – hakikatin eş zamanlı ve ard arda şekilde üst üste binen versiyonlarını ve parçalarını içerir. Makalenin bu bölümünde, bu girift hakikat mozağında yasal hakikatlerin yeri incelenecektir. Sırasıyla tartışacaklarımız: Kimi insan hakları raporlarının kullandığı “kim kime ne yaptı” tarzı anlatının dahi kaçınılmaz olarak sorgulanmaya, inkara açık olması; uluslararası hukuk içerisinde hakikatin kademeli şekilde bir hak olarak – ve, özellikle Amerika kıtası hukuk sisteminde, en iyisi cezai soruşturma yoluyla karşılanan bir hak olarak – kurgulanması; hukuk düzenlerinin çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda yasal hakikatin bile tekil bir yapısı olmaması; ve, son olarak, farklı kurumsal hakikat biçimlerinin birbirleriyle nasıl etkileşim içine girdikleri, birbirlerine ne şekilde meydan okuyabildikleri, nasıl birbirlerini hükümsüz kılıp birbirlerinin yerine geçebildikleri olacak.

2.1 “Sadece gerçekler, hanfendi”

Çeşitli disiplinlere dayanan karmaşık epistemolojileri fazla basite indirgemek pahasına şunu söylememiz mümkün: Kültürel çalışmaların hafıza meselesine yaklaşımında genellikle vurgulanan, tek bir öznenin dahi yaşadığı veya tanık olduğu önemli bir olayı aktarırken öznel, çoğul, raslantısal ve farklı olasılıklar içeren hakikat(ler) anlatabileceğidir. İnsan hakları aktivistleri ve uygulayıcıları ise hakikatin yalnızca “gerçeklik” veya “doğruluk” boyutunu, yani daraltılmış bir versiyonunu vurgulama eğilimindedirler. Bu bağlamda, bir eylem hakkındaki hakikate aslen adli yolla, zaman, yer, fail ve mağduru sayarak ulaşılır – yani “kim kime ne yaptı” yöntemiyle. Bunu Landman ve Carvalho (2009) “olay-bazlı veri” (events-based data) olarak adlandırır⁴. Mesela, Amerikalı antropolog David Stoll 1999 senesinde Nobel Barış Ödüllü Guatemala yerlisi aktivist Rigoberta Menchú’nun yaşam öyküsünün bazı noktalarının adli olarak doğru olup olmadığını dert edindiğinde bu tür bir hakikat iddiasından yola çıkmıştı⁵. Adli hakikat, burada, çeşitli versiyon ve yorumlardan oluşan sık bir ormanın

³ Sınıflandırma, olgusal veya adli hakikat, kişisel veya anlatısal hakikat, toplumsal hakikat, ve iyileştirici veya onarıcı hakikat arasında ayırım yapmaktadır (referans için) (bkz. Wilson 2001 ve Posel 2002).

⁴ Ayrıca, tescilli veri toplama yöntemleri, teyit teknikleri ve yasal kanıt standartları yoluyla nesnellik arayan özel bir tür olarak insan hakları raporlarının analizi için bkz. Dudai (2006) ve Gready (2011: 32-4).

⁵ Stoll, Menchú’nun anlatısının merkezindeki olaylardan birçoğunun onun anlattığı şekilde olmuş olamayacağını iddia etmişti. Eninde sonunda Menchú, anlatısının kişisel biyografisiyle “kolektif tanıklığın” bir karışımından oluştuğunu kabul etti. Destekçileriye bunun yalnızca Batı’nın kesin olarak gerçeği anlatma anlayışıyla, kişinin

içinde bir patika çizmeye uğraşır. Bunu da en küçük ortak paydada buluşturarak yapar. Bu en küçük ortak payda değiştirilemez ve yadsınamaz gerçeklerden, olgulardan oluşan bir çekirdektir. Hakikate dair en ufak bir iddiası olan herhangi bir anlatı, kendi geçerliliği adına bu çekirdek gerçekliği içermeli, hesaba katmış olmalıdır.

Hakikati, fiziksel ve toplumsal düzlemde vuku bulduğu tartışmasız olan olaylara dair gerçekleri toparlayıp hizaya sokarak kurmanın en iyisi olacağı düşüncesi dahi, şüphesiz ki ihtilafı tamamen ortadan kaldıramıyor. Tam da bu nedenle Kolombiya'daki silahlı çatışmada ölenler – özellikle de ölenlerin sayısı ve ölüm sebepleri – hakkındaki tartışma son derece sert, amansız ve uzun soluklu (bkz., diğerleri arasında, Landman ve Carvalho 2009: 53; Tate 2007). Böylesi çekişme belki de “gerçekten” gerçekleşmiş, yani vuku bulduğu yadsınamaz olan şeyleri tespit etme arayışında somut, maddi kanıtları öncelemenin mantıksal sonucudur. Dolayısıyla, örneğin 2004'te Peru hakikat komisyonu, öldürülen ve kaybedilenlere dair tahmini bir toplam rakam çıkarmak için karmaşık istatistikî modelleme teknikleri (Ball ve diğerleri 2003) kullandığında, spekülasyona engel olmak için bilime başvurarak amaçladıklarında tamamen başarılı olamadılar: Mağdurların isimlerinin teker teker listelenemiyor olması çeşitli eleştirilere konu oldu. Eleştirenlerin tamamı kullanılan bu tekniklerin geçerliliğini ve doğruluğunu değerlendirmek için yeterli donanımına sahip olmasalar dahi ürettikleri tartışma baki kaldı.

2.2 Bir hak olarak hakikat

Böylece, hakikate olay-bazlı yaklaşımlar dahi, hakikat(ler)in anlatısının nasıl, kim tarafından ve ne ölçüde kalıcı olarak kurulacağına dair çekişmeden muaf kalamaz. Bu, kabul görmüş kanuni düzene uyararak kurgulanan hakikatler için de aynı şekilde geçerlidir, ki Santos da (1987:282) hukuku, toplumsal alanı ve gerçekliği temsil etmek adına – rastgele olmasa da – kaçınılmaz olarak çarpıtıcı bir haritalandırma faaliyeti olarak tanımlarken benzer bir önermede bulunur. Normatif bir “hakikat hakkı” yaklaşımı benimseyen ve bunun elde edilmesini amaçlayan yasal adalet veya geçiş dönemi adaleti söylem ve mekanizmaları nadiren hakikatin bu girift yapısını göz önünde bulundurlar. Hatta geçiş dönemi adaletinin bir boyutu olarak hakikat genelde bir sonuç noktası olarak tartışmaya dahil edilir. Bu sonuç noktası etrafında veya bu noktaya varmak için mekanizma ve kamu politikaları oluşturulacaktır (Teitel 2000: 69-117; Chapman 2009). Uluslararası insan hakları hukuku perspektifinden bakılınca – özellikle de Amerika kıtası hukuk sisteminin yorumuyla – geçmişteki ciddi suç ve ihlallere dair hakikatin soruşturulması, belgelenmesi ve yayınlanması gittikçe artan şekilde devletin görevi olarak algılanır. Bununla ilintili olarak hakikat hakkı ilk etapta, biraz da dar bir bakışla, yalnızca doğrudan etkilenen bireylere – zorla kaybedilmiş veya infaz edilmiş kişilerin akrabaları gibi – içkin bir hak olarak görülmüştür. Zamanla, kavram başka türlü özneleri veya ihlalleri içerek şekilde genişlemiştir (Méndez 2006; Bisset 2012: 13-19). Eninde sonunda kolektif hak sahiplerini de içermiştir. Dolayısıyla, Amerika kıtasındaki sisteme göre artık “bir bütün olarak toplumun” hakikat hakkı bulunuyor: “Geçmişte vuku bulmuş olaylar, anormal suçların işlendiği koşullar ve bunların saikleri hakkında hakikati bilmek her toplumun devredilemez ve vazgeçilemez hakkıdır” (IACHR⁶ 2014: 35, para. 71, IACHR 1986 alıntısı: Bölüm V; ayrıca bkz. McGonigle 2014).

ve topluluğun tarihinin iç içe geçirildiği Latin Amerika ve/veya yerli *testimonio* geleneği arasında kültürel bir uyumsuzluktan ibaret olduğunda ısrar ettiler (bkz. Stoll 1999 ve Arias 2001).

⁶ Inter-American Human Rights Commission (IACHR): Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu (ç.n.)

Amerika kıtası sistemi aynı zamanda hakikat ve adalet haklarını bağlantılandırma konusunda özellikle aktif. Burada, hakikat açıkça öncelikli olarak bir hakikat komisyonunun değil de, yasal bir sürecin ürünü olarak görülmektedir⁷. Bu durumda hakikat hakkı “Devletleri gerçekleri aydınlatma ve soruşturma, sorumluları da yargılayıp cezalandırma... ve, şartlara bağlı olarak... Devlet kurumları ve dosyalarındaki bilgiye erişimi temin etme yükümlülüğü altına alır” (IACHR 2014: 35, para. 70).

2.3 Tarihçi olarak hakim?

Nino (1996), Osiel (2009) ve Brants ile Klep (2013) geçmişe dair kamusal hakikatin veya tarihsel hafızanın kurulmasında ve güçlendirilmesinde ceza davalarına merkezi bir rol biçer. Özellikle uluslararası ceza davalarının bu amaca hizmet etme potansiyeli de Wilson (2011) tarafından vurgulanır. Ancak, gerçeklere dair tarihi kayıt ve yasal bulgular arasında herhangi doğrusal bir bağ kurmak son derece zor ve sorunludur. Bir davanın amacı veya sonuç noktası olarak hakikat üzerine akademik tartışmaların neredeyse hepsinde bir tarihçinin göreviyle bir hakiminki arasında ayırım yapılır (bkz., diğerleri arasında, Calamandrei 1939 ve Ginzburg 1991). Bu ayırımla vurgulanan, bir hakimin bir dava hakkındaki gerçekleri yeniden kurgulama çabasının birçok kısıtlamaya tabi olduğudur. Bu kısıtlar, karar verme sürelerinin sınırlarından, belli bilgilerin kanıt olarak sunulmasını engelleyen veya bu kanıtların yeterliliğine dair değerlendirmeleri düzenleyen kuralların varlığına kadar farklı alanlarda görülebilir. Elbette ki bir hakimin bir davaya ilişkin gerçekleri ortaya koyması ve bunu doğruluğu her açıdan gözeterek yapması gerekir. Bununla birlikte, bir hukuk devletinde başka meşru toplumsal amaçların (sanık haklarının hesaba katılması gibi örneğin) var olabileceği de kabul edilmektedir. Bunlar, kanuna aykırı bir şekilde elde edilen kanıtları geçersiz kabul eden veya mahkûmiyet kararı için özellikle yüksek ispat standartları öngören kanıt kurallarını meşrulaştırabilmektedir. (Damaska 2003; Stein 2005; Laudan 2006). Bu normlar da, geniş – hatta evrensel kabul gören hakikatlerin yasal olarak kanıtlanmış sayılmasını engelleyebilir (Hayner 2011; Jean 2009).

Yani, gerçeğin yasal olarak soruşturulmasına, tarafsız ve titiz inceleme gerektirerek prestij atfetme arzusunun kendisi, paradoksal olarak, bu şekilde hakiki veya eksiksiz sonuçlara ulaşma ihtimalinin, başka toplumsal hakikat belirleme veya tarih yazma biçimlerinininkinden hiç de fazla olmadığı anlamına gelebilir. Yasal anlatılar, daha düşük – veya yalnızca farklı – kanıt standartlarına dayalı kaynakları önemsememek veya görmezden gelmek durumunda kalabilir. Bunlara hakikat komisyonu raporları da dahil olabilir. Nitekim, 2013’te Guatemala’da görülen *Ríos Montt* soykırım davasında, daha önce BM-destekli hakikat komisyonu tarafından iddia edilen gerçek, mahkeme salonunda yeniden kanıtlanmaya çalışıldı: Bu da, 1980’lerde Guatemala’nın dağlık yerlerinde devlet eliyle uygulanan ayaklanma-karşıtı taktiklerin Maya halkına soykırım teşebbüsü oluşturduğuydu. Ancak dava, aynı zamanda inkarcı bir kampanyayı yeniden fitillemiş oldu ve bu hala sürmekte. Mahkeme yoluyla soykırım konusunu ileri sürme, kanıtlama denemesinin kamuoyu nezdinde faydalı mı olduğunu yoksa ters mi teptiğini kesin olarak tartmak zor. Sorun, Şili gibi, hakikat komisyonu arşivlerinin mühürlü ve yasal soruşturmaya kapalı olduğu yerlerde katlanarak artar (aşağıda bkz.). Yani, diğer bir deyişle, yasal kanıt toplama yoluyla erişilen tarihsel hakikat

⁷ Diğerleri arasında, bkz. *Barrios Altos v. Peru* (Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi/Inter-American Court of Human Rights 2001). Hakikat ve adaleti bu şekilde bağlantılandırma ihtiyacı, bazı açılardan Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ifade biçimi ve üslubundan kaynaklanır; ancak bu noktayı gerektiği şekilde açık geliştirmek bu makalenin kapsamı dışındadır.

kurgularının, gerçeğe, yasal anlatının yerinden etmeye çalıştığı alternatif anlatılardan daha yakın olduğu söylenemez.

Ne de olsa, yasal süreç şiddet geçmişinin yalnızca bazı kısımlarının yeniden kurgulanmasını gerektirir: Bunlar da, spesifik olarak suç teşkil ettiği belirlenmiş eylemler için belli bireylere cezai sorumluluk atfetmeyle, yani yasal sürecin temel işleviyle ilgili olan kısımlardır. Sistematiğe ve niyete dair daha üst seviye sorular “geniş tablo”nun araştırılmasını gerekli kılabilir; ancak devlet terörünün tüm koşulları, Arendt’in de belirttiği üzere (1965: 61), cezai sorumluluk belirlemede yasal açıdan konuyla alakalı değildir (ayrıca bkz. Koskenniemi 2002: 11–19). Temel sebepler veya sözde tarihsel eğilimler işlevsel bakımdan alakasız oldukları yasal soruşturmalarda nezdinde görünmez sayılırlar. Osiel (2009) ve Wilson (2011) şiddetle itiraz etse de, Chapman (2009: 104–5) yasal anlatıların en iyi ihtimalle “mikro hakikatler” sunduğunu iddia eder ve bunların da toplamının kapsamlı bir tablo oluşturmadığını söyler⁸.

2.4 Yasal hakikatin çoklu yüzleri

Eksiksiz olmaya dair tartışmadan tekliğe dair tartışmaya geçecek olursak, Santos (1987) yerel, uluslararası ve ulusal seviyeler içinde ve arasında yasal düzenlerin çoklu olduğunu söyler. Dahası, artık “farklı yasal düzenlerin/düzlemlerin kesişiminde” (a.g.e.: 298) yaşadığımızı göre, hiçbir düzenin kendine yeterlilik iddiasında bulunamayacağını daha açıkça görürüz. Bu düzenler, seviyeler arasında – uluslararası ve bölgesel, bölgesel ve ulusal gibi – veya bu seviyelerin içinde örtüşürler. Örneğin, ceza hukuku ve medeni hukuk, ulusal alanda aynı davranışı farklı şekilde düzenleyerek birbirleriyle “yarışabilirler”. Bu doğrultuda, ciddi bir mezalimi oluşturan olayların ulusal düzeyde yasal muamelesi, aynı zaman diliminde bile, önemli ölçüde farklılık gösterebilir. Bu farklılık da, yalnızca cezai hususun nasıl sınıflandırıldığına – “basit” suç mu, savaş suçu mu yoksa insanlığa karşı suç mu – değil, aynı zamanda cezai mesuliyet veya hukuki sorumluluk olup olmadığına dairdir.

Ayrıca, her bir normatif düzen de değişmez değildir. Yeni bir yasa veya yasalar dizisi öncekilerin yerini alabilir. Fakat değişiklik konusunda yasal normlar, neyin doğru veya adil olduğuna dair toplumsal düşünüşten biraz önde olabilir: Eski yasalar “değiştirilmiş olsalar da iz bırakırlar... Yasal olarak yürürlükten kalkma toplumsal olarak yürürlükten kalkma anlamına gelmez” (Santos 1987: 282). Hakikat alanında da, yeni bir hakikat iddiası eskisinin yerini almaya çalıştığında uyumsuzluk veya tutarsızlık, gecikme, gönülsüz kabul veya direnç dahil bir dizi sonuca neden olabilir. Geniş toplum için geçerli olan hakimler için de geçerli olabilir. Örneğin, sonrasında geçersiz kılınan veya yorumsal olarak daraltılan geçiş dönemi af yasalarının yasal alanda bıraktığı “iz” nedir? İz kavramını önceki bir durumun veya ruh halinin süregelen değeri olarak düşünmek, son dönemde Şili’deki yasal tutuma yepyeni bir gözle bakılmasını sağlıyor: İnsanlığa karşı suçlarda genel af çıkarmak gittikçe daha kabul edilemez hale geldikçe, bu uygulamayı tercih eden hakimler orta yol aramaya başladılar. Bunun için de af yerine mahkumiyet verdiler, ancak verdikleri cezalar belirgin derecede

⁸ Osiel (2009) geçmişteki mezalimlerle baş etme konusunda hukukun, en az kısmen yasal veya yasal olmayan mekanizmalar kadar etkili olduğuna dair ateşli bir savunma yapar. Dolaylı olarak, hakikat komisyonu gibi ayrı mekanizmalara gerçekten ihtiyaç olup olmadığını sorgular – ki genellikle bunların daha bütünlüklü bir anlatı sunma kapasitesinin olduğu düşünülür. Wilson (2011: 18) ise “uluslararası ceza mahkemelerindeki liberal kanıt kurallarının nasıl geçmiş hakkında geniş tartışmalara olanak sağladığının eleştirel anlatılar tarafından görmezden gelindiğini ve soykırım gibi yepyeni yasal kavramların nasıl toplumsal ve siyasi içerikli tarih yazımını özellikle yasal zorunluluk haline getirdiği”ni anlatır. Ayrıca yine Wilson’a göre “mahkemeler tatminkar olmayan bir tarih

hafifti. “Eski alışkanlıklarda” bu ısrarın kökenleri yalnızca hakimlerin bireysel eğilimlerine, yani cezasızlık veya *olvido* (“unutma”) tercih etmelerine dayanmıyor. Bu, aynı zamanda profesyonel sadakatten de kaynaklanıyor olabilir; çünkü sorumluluk biçmek adına hakimler, meslektaşlarının – hatta kendilerinin geçmişte oldukları kişinin – ihmalinden veya doğrudan yaptıklarından doğan geçmiş günahları hakkında olumsuz karar beyan etmek zorunda kalabilirler⁹. Bu durum, özellikle Şili’deki gibi, otoriter rejim süresince ve ötesinde yüksek derecede süreklilik göstermiş ve göstermekte olan yargı organları için ciddi bir ikilem oluşturur¹⁰.

Yasal sonuçların çeşitliliği, hakim haricinde birçok aktörün burada rol oynamasından da kaynaklanır. Latin Amerika’da, özellikle medeni hukuk sistemlerinde (*civil law systems*) geçiş dönemi sonrası yasal reform çoğunlukla savcılarını daha büyük rol sahibi kılmıştır. Yine de, birçok ülkede hak ihlalleri ve insanlığa karşı suçların yargılandığı ceza davalarında bu davaların varlığı, nasıl çerçvelendiği ve sonuçları, çoğunlukla sorgu hakimlerine ve kıdemli yargıçlara bağlıdır. Dolayısıyla, onların siyasi ve ideolojik görüşleri, yeni veya ayrılmakta olan yetkililere ilişkin konumları yasal süreçlerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine karar vermede anahtar olabilir – ve, ayrıca, toplumsal ve siyasi sermaye olarak işe yarayabilir. Ancak hem hakim-odaklı hem de savcı-odaklı sistemlerde başka aktörlerin de önemi vardır. Kanıtın keşfi ve kimin peşine düşüleceği veya kiminle pazarlık edileceğine dair kararlar polis memurları veya adli bilimciler gibi profesyonellere devredilebilir. Bunların her birinin hakikat üretmeye dair kendi protokolleri ve paradigmaları vardır. Medeni hukuk sistemlerinde, mağdurların veya akrabalarının genelde hem ceza hem hukuk davaları açma/şikayette bulunma yetkileri vardır. Böylece, açılan davada fiili olarak yardımcı savcı konumunda olurlar. Bu tarz aktivizm bir soruşturmaya yön verebilir; hakikati, adaleti veya başka amaçları öncelmesini sağlayabilir¹¹.

2.5 Geçiş dönemi hakikatleri ve adaletin sürekli değişen haritası

Görmüş olduğumuz üzere, adalet sürecinde hakikatin yeri halihazırda tayin edilmiş değildir. Hakikat ve adalet arasındaki ilişki de öylece doğrusal değildir. Hakikat ve adaletle dair gereklilikler birbirlerini tamamlayıp güçlendirebilir veya birbirleriyle çelişip açıkça meydan okuyabilir. Hangisinin üstün geldiği ise kimin bakış açısından baktığınıza bağlıdır. Farklı kesimler, birbirinden farklı hakikat iddialarını ve adalet biçimlerini dikkate alır ve geçerli kılarlar. Dolayısıyla, örneğin, 2013 *Ríos Montt* davasında iddialar başta yasal olarak ispatlanmış oldu ve böylece hakikat komisyonunun soykırım iddiası yasal itibar kazandı. Ancak karar teknik ayrıntılardan dolayı bozulunca, başta mutluluktan havalara uçan insan hakları aktivistleri birden manevi zafer kazanmış olduklarını ileri sürme veya davayı mağdurlar adına verimli bir yurttaşlık egzersizi olarak tanımlama noktasına indirgenmiş

üretmeler bile, tarihçiler için paha biçilmez bir kanıt havuzu oluşturmuş olabilirler... bu manada, tarih yapımcıları olarak etkileri davaların sonlanmasının çok ötesinde süregider”.

⁹ *The Judge and the General* (Hakim ve General) (2008) adlı belgesel filmde *Pinochet* davasında hakim Juan Guzmán’ı diktatörlük dönemindeki mahkeme belgelerinde kendi imzasını fark ederken görürüz. Bu belgelerde Guzmán, zorla kaybedilmiş insanlar için *habeas corpus* emrini reddetmektedir.

¹⁰ Şili hakkında bkz. Hilbink (2007), Brezilya ve Güney Konisi ülkeleri hakkında bkz. Pereira (2005) ve Franco-sonrası İspanya hakkında bkz. Aguilar (2008).

¹¹ Örneğin Şili’de, bazı davalar akrabalar tarafından, kaybedilmiş kişinin kalıntılarını (kemiklerini) bulmaya yoğunlaşmak üzere –hakikate ulaşma amacıyla- yönlendirilmiştir. Akrabalar, bazen işbirliğini ödüllendiren cezai indirimler yoluyla failer için cezaların görece hafifletilmesi “pahasına” bunu yapmışlardır. Tabi tersi de mümkündür ve gerçekleşmiştir: Yani ailelerin, failerin hakikat vaadine rağmen hapis cezası verilmesi konusunda ısrar ettikleri de görülmüştür.

oldular. Bu dava bir yandan suçlamayı getirenler hakkında, yasal süreç tersine döndüğünde sonuçları kabul etme taahhütlerine dair sorular uyandırır; öte yandan da resmi bir hakikat komisyonu tarafından ortaya konmuş “idari hakikatlerin” toplumsal ve yasal statüsü hakkında şüphe yaratır (bkz. Bisset 2012).

Şili’de, ilk hakikat komisyonlarından biri olan Rettig Komisyonu, önceden ileri sürülen “yasal hakikatlerin” devlet propagandasının yasal formatından başka bir şey olmadığını – hem yanlış olduklarını, hem de yanlış olduklarının bilindiğini gösterdi. Komisyonun faaliyetlerinin büyük bölümünün köklü sivil toplum insan hakları kurumlarının arşivlerine dayanması da buralarda bulunan tanıklıklara resmi damga vurulmasını sağladı. Ancak, geçiş dönemi anlaşmayla sağlandığından ve geçmişin otoriter yöneticileri güçlerini muhafaza ettiğinden, failer ve sempatanları ortaya çıkan bilişsel uyumsuzluğun keyfini çıkardılar¹². Sonrasında yürütmenin adımları da, dava-bazlı yasal hakikatlerin insanların yüreklerini ve zihinlerini dönüştürmede tercih edilir yöntem olduğuna dair görüşleri güçlendirdi. Diktatörlük sonrası devlet başkanı Patricio Aylwin, hakikat komisyonu raporunu dağıtımına sokmak gibi iddialı resmi plan ve projeleri bir kenara bıraktı. Dava dosyaları, genel affın hala geçerli bir yöntem olduğu zamanlarda yargı organına devredildi. Mahkemelerin adalet değil hakikat alanı olduğu izlenimini destekler şekilde, Aylwin af yasasını değiştirecek veya geçersiz kılacak bir adım atmadı. Bunun yerine hakimlerden bunların uygulanma noktalarını biraz değiştirmelerini istedi. Yalnızca soruşturma sürecinin sonuna doğru uygulandığında af, yine suçluluk atfedilmesini veya bunun sonuçlarının yaşanmasını engellerdi, ancak hakikatin ortaya çıkmasına izin verme ihtimali olurdu. Bu mahkemelerin muhafazakar kimliğini hakikat zorunluluğu için işe koşma denemesi başarısız oldu. Ancak, on yıl sonra, Arjantinli savcıların “Hakikat Mahkemeleri” (soruşturma ve kararın tamamını kapsayan, ancak hükmün içinin affa başvuru yoluyla önden boşaltılmış olduğu cezai prosedür) emsalini oluşturarak, bu alanda çok daha başarılı olacak olan çabalarına dair önceden bir fikir verilmiş oldu. 2014 yılına gelindiğinde, adalet kapsamındaki sonuçların tümü iki ülkedeki yasal prosedüre de yeniden dahil edilmiş durumdaydı – Arjantin’de bu, affın geçersiz kılınmasıyla oldu, Şili’de ise yorumsal olarak daraltılması yoluyla. Ancak ilginç olan, 2014-15 yılları arasında Şili’de görüşülen adalet sistemi aktörlerinin kendi rollerini kendiliklerinden “hakikat” – özel olarak yasal hakikat de değil – veya “tarihsel hafıza” oluşturma olarak tanımlamasıydı – yani adalet değil¹³.

Hem Şili hem Arjantin’de, şu anda mahkeme yoluyla hakikat üretimine tabi olan olaylar hakkında derinlikli olgusal sonuçlara varmış hakikat komisyonları olduğundan, burada Santos’un farklı yasal düzenlerin giderek artması ve kesişimleri konusundaki içgörüsüne geri dönebiliriz. Geçiş dönemi adaleti alanındaki hakikat komisyonu gibi yeni yapıların oluşumuna dair heyecan, çeşitli “hakikat rejimlerinin” ortaya çıkmasına mı sebep olmuştur? Bu örtüşen düzenler nerelerde, nasıl birleşirler? Santos’un sıkça tercih ettiği metafora başvuracak olursak, bu farklı haritalandırma çabaları nasıl tek bir Merkator-tipi projeksiyonda biraraya gelir?

¹² Yargıtay ve Silahlı Kuvvetler komisyon raporunun siyasi tarafsızlığını sorguladı ve kendi davranışlarına yönelik eleştirilerini sert bir şekilde reddetti (bkz. Collins 2013b; Collins ve diğerleri 2013).

¹³ Yazarın, halen hizmette olan bir Yargıtay Ceza Dairesi hakimi, emekli bir insan hakları mahkemesi hakimi, insan hakları teşkilatından altı uzman dedektifle, kamuda çalışan sekiz adli bilimci ve insan hakları davalarında mağdur yakınlarını temsil eden beş kamu avukatıyla görüşmeleri bulunmaktadır (Santiago, Ekim ve Aralık 2014 ile Nisan ve Ağustos 2015). İlgili proje – “*Forensic, Policing and Justice Aspects of the Search for the Disappeared*” (Kayıplara dair Arayışın Adli, Polis ve Adalet Boyutları) –yan/yardımcı adalet mekanizmaları ve aktörlerinin rollerini inceler.

Yerküreyi iki-boyutlu düzlemde temsil etmek isteyen coğrafyacılara çeşitli seçimler yapmalı, ödün vermelidirler. Örneğin, sınırların “biçimini bozmak” pahasına ülkelerin boyutlarının birbirine oranını muhafaza etmeli veya bunun tam tersini yapmalıdırlar. Benzer bir şekilde hakikat veya adalet düzenleri arasında seçim yapmak veya birini seçerek diğerine varmayı amaçlamak toplamda nasıl bir gerçeğe benzeme halinin (gerçeklik temsilinin) elde edileceğini belirler.

Bu makalenin devamı, Şili’de geçmişin ciddi insanlık suçları hakkında son dönem adalet süreçlerinin yeni yasal ve toplumsal hakikatler oluşturmak ve yaymak için nasıl var olan kaynaklar ve nesnelere yararlandığını, bunları ne şekilde test edip yeniden anlamlandırıldığını inceler. Bunu yapmak için sırasıyla: Yasal süreçlerin var olan hakikat iddialarıyla – yani, yasal prosedür için ayrıştırılıp “girdi” haline dönüştürülmüş biçimleriyle – ilişkisini; bu süreçlerde var olan kaynakların yeniden sorgulanması ve yenilerinin bulunup incelenmesi yoluyla nasıl yeni girdiler oluşturulduğunu; bu çoklu girdileri kanıt kurallarına göre ölçüp tartma ve tasdik etme sürecini; ve, son olarak, ceza adaleti sürecinin sonucunda ortaya çıkan yeni “hakikat iddialarının” dağıtımını araştırır¹⁴. Bir sonraki bölüm spesifik olarak Şili deneyimine ilişkin olmasına rağmen, içindeki birçok nokta başka Latin Amerika ülkelerinin hesap verilebilirlik konusundaki son dönem gidişatlarıyla paralellik göstermektedir. Sadece bu ülkelerle sınırlı olmamakla birlikte bu özellikle de kıta avrupalı hukuk sisteminin yazılı cezai prosedüre başvurduğu ülkeler için geçerlidir (genel bakış için bkz. DPLF¹⁵ 2013).

3. İnsan hakları davalarında yasal hakikatin kurulması: Şili’den deneyimler

3.1 Var olan hakikatlerin girdi olarak seçilip dahil edilmesi

Geçmişteki ihlallerin yasal olarak soruşturulması, var olan verilere erişilip bunların değerlendirilmesiyle başlamalıdır. Bu veri girdileri budanıp yeniden şekillendirilerek yasal sürecin kara kutusuna girmeye hazır hale getirilmelidir. Şili özelinde, askeri kayıtlar neredeyse hiç ortaya çıkmaya bile, döneme dair malzemede bırakın yokluk veya eksikliği, tam tersine aşırılık vardır. Diktatörlük rejiminin yasal prosedür ve bürokrasi tutkusuna, esnek mahkeme sisteminin de hiç kapatılmadığı gerçeği eklenince, devlet hak ihlalleri ardında birçok kayıt bırakmıştır. Bu kayıtlar çoğunlukla resmi belgeleri, özellikle de – askeri veya normal mahkemelerdeki – eski yargı dosyalarını içermiştir. Çok azı soruşturma rutinini üstünkörü şekilde gerçekleştirmenin ötesine geçmiş olsa da, bu dosyalar en azından bir olayın varlığını teyit ederek “gerçekliği” desteklemeye yarar.

Bu yasal kayıtların varlığını *Vicaría de la Solidaridad* yoluyla faaliyet yürüten örgütlü sivil toplumun yaptıklarına borçluyuz. Katolik Kilisesi koruması altında oluşturulan *Vicaría* çabucak Şili’nin diktatörlük döneminde insan hakları savunusu ve korunmasında birincil kurum haline gelmiştir. Çalışmaları için apolitik bir söylem bulma çabası ikili bir strateji benimsemesine yol açmıştır: Ulusal mahkemelerde yasal işlem yürütmenin yanı sıra uluslararası ifşa için titizlikle veri ve kayıt toplamak (bkz. Aranda 2004; Lowden 1996; Ensalaco 2000). *Vicaría*’nın arşivi, kendisi 1992’de kapatıldıktan sonra dahi muhafaza edilmiş ve günümüzde diktatörlük dönemine dair davaları soruşturan hakimler için zorunlu bir referans noktası haline gelmiştir. Nesnelere, şiddet sonrasında hayatta kalanların tanıklıkları,

¹⁴ Hukuk davaları gittikçe popüler hale gelen bir olgu olsa da, ceza adaleti işlemleri hala çoğunluktadır. Anlatımda açıklık için ve yer kısıtlaması nedeniyle makalemizin ana odağı da bu olacaktır.

¹⁵ Due Process of Law Foundation (DPLF): Yargı Süreci Vakfı (ç.n.)

kanıt niteliğinde belgeler ve gayri resmi basın cüretkar bir şekilde yapmaya devam ettiği haberler gibi bir dizi potansiyel kanıt da yarı-gizli bir şekilde rejim muhalifleri ve sürgün edilmişler tarafından biriktirilmiştir. Bir kısmı bağış yoluyla, yavaş yavaş, 2010 yılında açılmış olan ulusal Hafıza ve İnsan Hakları Müzesi (*the national Museum for Memory and Human Rights*) tarafından toplanıyor. Birçok hakim, yeni bir dava aldıklarında veri talebinde buldukları resmi ve gayri resmi kurumlara artık bu müzeyi de dahil etmiş durumda. Hakimler aynı zamanda kayıp ya da ölüm vakası mağduru olduğu sanılan kişinin sonrasında resmi kurumlarla herhangi bir ilişkiye girip girmediğini kontrol etmek adına nüfus müdürlüğüne, resmi adli bilimler kuruluşuna (adli tıp kurumu) ve sınır polisine de başvururlar.

Sorgu hakimleri, aynı zamanda, Şili'nin resmi hakikat anlatılarına dair oluşumların kayıtlarına da danışma girişiminde bulunurlar. Burada, aralarında on yıldan fazla süre bulunan iki resmi hakikat komisyonunun yetki ve şartları arasında ciddi bir uyumsuzluk olduğu görülür. Ölüm veya kaybedilmeyle sonuçlanmış hak ihlalleri Şili'nin ilk hakikat komisyonu olan 1991 Rettig Komisyonu-*Comisión Nacional de Verdad y Reconciliación* (Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu) tarafından belli bir dereceye kadar araştırılmıştır (rapor için bkz. CNVR¹⁶ 1993). Rettig'in dosyalarının kopyaları mahkemelerin erişimine açıktır ve bunlara ek olması adına tamamlayıcı bir kurum daha kurulmuştur: *Corporación Nacional de Reparación y Reconciliación* (Ulusal Onarım ve Uzlaşma Kurumu), CNRR (1991–1996). 1996'dan itibaren bu oluşum, mağdurların akrabalarına sosyal ve yasal destek sunan İnsan Hakları Programına – kısaca “Programa”ya – dönüşmüştür. Rettig Komisyonu kayıtları dolayısıyla Programa aracılığıyla hakimlerin erişimine sunulmuştur; Programa da onlar vasıtasıyla dava açma ve davalarda aktif olma şansı bulur. 2000'li yılların başlarından itibaren – yani eski diktatör Augusto Pinochet'nin 1998'de Britanya'da tutuklanmasından sonra – hükümet, hakikat, adalet ve onarım tartışmalarını yeniden açması için şiddet sonrasında hayatta kalanların artan baskılarına maruz kaldı (bkz. Roht-Arriaza 2005). Bu tartışmaların yeniden açılmasının sonuçlarından birisi de ikinci bir resmi hakikat komisyonunun, *Comisión Nacional sobre Prisión Política y Tortura* (Siyasi Mahkumlar ve İşkence Hakkında Ulusal Komisyon – CNPPT), yani Valech Komisyonu'nun kurulmasıydı. Bu komisyon da, iki farklı dönemde (2004 ve 2011), yaklaşık 40 bin işkence ve siyasi tutukluluk vakasını, bu süreçler sonrasında hayatta kalanların tanıklıklarını belgelemiştir (ilk rapor için bkz. CNPPT 2004)¹⁷. Ancak tartışmalı olarak, bu ikinci komisyonun tüm zabıtları ve kayıtları mahkemelere sunulmak şöyle dursun, 50 yıllık, çok sert bir gizlilik yasasına tabi tutulmuştur. Bu gizlilik hem resmi kurumlar hem de kamuoyu için, iddia edildiği üzere tanıklık sunanların, yani şiddet sonrası hayatta kalanların mahremiyetini korumak adına, eşit şekilde geçerlidir. Tam da mahkemelerin adalet konusunda yeni aktör haline geldiği ve görmüş olduğumuz üzere, hakikat ve adalet haklarının ilişkili, iç içe geçmiş yapısını vurgulamak için bölgesel oluşumların kurulduğu sırada uygulanan böylesi bir kısıtlama neredeyse kasti olarak aykırı veya çelişkili durmaktadır. Bu gizlilik yasasına hem mağdurlar, hem de bölgenin Yargıtayı tarafından, bilgiye erişim prensibi gibi dayanaklarla itiraz edilmiştir. 2014 yılında kısmi bir istisna kabul ettirilmiştir, böylece dava-bazlı bir şekilde komisyonun (sadece) ikinci döneminden bazı belgelere yasal erişim sağlanmıştır (bkz. Observatorio 2014). Ama başlangıçta yaratılan anormallik yine de çözülmüş değildir: Öldürülen ve kaybedilenler

¹⁶ Comisión Nacional de Verdad y Reconciliación (CNVR): Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (ç.n.)

¹⁷ 2011 versiyonu yalnızca isim ve istatistik üretmiştir. Bunlar kısa süreliğine şimdi artık kullanılmayan bir hükümet websitesinde yayınlanmıştır.

hakkında idari olarak üretilen hakikatler yargının erişimine açıktır, ancak işkence ve siyasi tutukluluk hakkında idari olarak üretilen hakikatlerin çoğu için bu söz konusu değildir. Dolayısıyla, bu ikinci alana dair davalar, şiddet sonrası hayatta kalanların inisiyatif almasına ve başka, resmi olmayan kaynaklara dayanmak zorundadır. Kısmen bunun sonucu olarak, işkence davalarına nadir rastlanmaktadır¹⁸.

3.2 Soruşturma süreci yoluyla yeni girdilerin üretilmesi

Davalar bir kez başladıktan sonra yalnızca varolan veriyi eleyip gözden geçirmekle kalmazlar. Sorgu hakimi polis dedektiflerine, adli teknisyenlere ve aktürlere talimat vererek tanıkları bulmalarını, yeminli ifade almalarını, çeşitli suç mahallerini ve olayları yeniden canlandırmalarını, orjinal belgeleri bilimsel analizden geçirmelerini, insan kalıntılarını yer altından çıkarmalarını ve mağdur, tanık veya sanıklar üzerinde tıbbi ve psikolojik testler gerçekleştirmelerini isteyebilir. Şili'nin eski sisteminde sorgu hakiminin yasal yetkileri gerçekten çok geniştir. Sonuçlar da, bununla bağlantılı olarak, tanık ve kanıtların nesnel varlığı ve erişilebilirliği kadar, gözle görülür şekilde, kişisel tutum ve beceriye de dayalı olmuştur¹⁹. Her şeye rağmen, zamanın geçişinden kaynaklanan “biyolojik cezasızlık” aşılabilir bir sınırlama getirir. Tanıklar veya aynı suçlamaya tabi sanıkların bir kısmı zaman geçip öldüğünde, önceden verilen yeminli ifadeler, oluşturulan dava dosyasının geçerli bir kısmı olarak kalırlar. Bu kilit bir noktadır, çünkü artık yürürlükten kalkmış ancak Şili’de diktatörlük dönemine ilişkin davalarda hala uygulanan sorgu hakimi sisteminin, nasıl hakikat üretimini “uzun erimli bir mesele” olarak görmeye uygun olduğunu özellikle gösteren yönlerinden biridir. Bunun yerine, ihtilaf halindeki tarafların bulunduğu, çekişmeli ve sözlü yargılama usulünün uygulandığı durumda, artık çapraz sorguya tabi tutulamayacak tanıkların yeminli ifadelerinin geçerliliği kesinlikle savunma makamının (avukatların) itirazına konu olur, hatta bozulurdu. Yazılı sistemde de yazılı ifadelerin doğruluğu sorgulanabilir, ancak bu sistem daha belirgin bir biçimde geçmişe doğru uzanan hakikat veya gerçekler silsilesinin bir an içinde tek seferlik kurgulanması yerine, biriktirilmesi nosyonunu yüceltir²⁰.

Kişisel hafızanın, hatırlama kapasitesinin gerilemesi gibi zamanın akışının getirdiği başka dezavantajlar, teknoloji yoluyla kısmen aşılabılır. Bazı kanıt türleri dolayısıyla zamanla daha az değil de, tam tersine daha fazla erişilir hale gelirler. Bu da var olan yasal ve idari düzenlerin yanına eklenecek bir tane daha potansiyel hakikat düzeni veya paradigmasıyla tanıştırır bizi: Bilimsel hakikat. Kalıntılar üzerinde geliştirilmiş DNA testleri yapılması ve aracı nesnelere (o dönemdeki patoloğların raporları gibi) “ikinci-el” analizi mümkün kılan yeni teknikler, yeni hakikatler oluşturabilir veya var olanlar hakkında şüphe uyandırıp statülerini sarsabilir²¹. Ancak, hakimlerin yeni teknolojilerin değerini gerektiği ölçüde

¹⁸ Sayıları zirve yaptığında bile birkaç düzineyi geçmemiştir. Bunu, Aralık 2014’te sürmekte olan, ölüm ve kayıp vakalarına dair 1000’den fazla davayla karşılaştırınca farkı görebiliriz (Resmi İnsan Hakları Programı, “Programa”yla bir e-posta yazışmasından alınmıştır).

¹⁹ Örn. *Rioseco* ve *Cotal* davasında (4 Ağustos 2015), özel olarak olumsuz tutuma sahip geçici üyeleri olan bir Yargıtay dairesi, uluslararası hukukun uygulanabilirliğini reddeder nitelikte bir karar vermiştir. Karar, benzer konulardaki davalarda hemen öncesinde ve sonrasında verilen diğer kararlarla uyumsuz olduğu için anormaldir.

²⁰ Eninde sonunda 30 Nisan 2015’te biten *Alfonso Chanfreau davası* tam 40 yıl boyunca sürmüş ve bir dizi sivil ve askeri mahkemede görülmüştür. Ocak 2015’te görülen son duruşmalarda, hem savcılık hem de savunma makamı temel argümanlarını birkaç yıl önce ölmüş olan, yaptığı kötülüklerle iyi bilinen bir failin yazılı ifadesine dayandırmıştır.

²¹ *Allende, Frei Montalva ve Pellegrin ile Magni* davalarının tamamı geçmiş otopsi raporlarına dair uzman analizleri kullanmıştır. 18 Mayıs 2015’te biten *Oswaldo Marambio davası*, 1990’larda – artık kullanılmayan tekniklerle – hatalı şekilde saptanmış kimlikler için akrabalara tazminat ödenen çeşitli davalardan biri olmuştur.

kavrama potansiyelleri verili ya da kesin değildir. Yani bunu yapıp yapamayacaklarını önceden bilemeyiz. Bilimsel kanıtlara, teknik okuryazarlık ve yeterlilik seviyesine bağlı olarak, gerçek değerinin üstünde veya altında değer biçilebilir²². Bu da, yalnızca kanıtın nasıl korunup üretildiğini değil, aynı zamanda nasıl değerlendirildiğini de göz önüne almamız gerektiği anlamına gelir.

3.3 Mahkeme girdilerinin ölçülüp değerlendirilmesi – Yasal hakikat üretimi

Bu bölümde sırasıyla: Hakimlerin usul kuralları çerçevesinde gerçekleri saptama işine nasıl giriştikleri; bu kuralların kişisel ve profesyonel takdir hakkına bıraktığı geniş pay; hakikat komisyonu itibar ve güvenilirliği hakkında ifade edilen görüşler; ve kanuni prosedürün gerçekten de hakimleri idari ve toplumsal olarak oluşturulmuş hakikatler hakkında agnostik bir tavır takınmak zorunda bırakıp bırakmadığı incelenir.

Hakim, davanın soruşturma evresini bitirdiği andan itibaren; toplanmış ve resmi kayda dahil edilmiş tüm kanıtlar, anlatılar ve hipotezlerin, konuyla alakalı gerçeklerin saptanması ve sanığın yasal (cezai ve/veya medeni) sorumluluğunun belirlenmesi için test edilmesi gerekmektedir. Geçmiş hak ihlallerine ve zulme ilişkin davalarda uygulanan soruşturma prosedüründe, davayı açan hakim bu sefer de her bir sanığa dair suçluluk, masumiyet ve olaya dahil olma seviyeleri hakkında karar açıklar. Yüksek mahkemeler, gerçeklere dair noktaları modifiye edebilir (yalnızca Temyiz Mahkemeleri) veya yasanın uygulanmasına (Temyiz Mahkemeleri ve/veya Yargıtay) dair düzeltme yapabilir. Ancak bir dava dosyası bu üst mahkemeler sürecini de tamamladıktan sonra olayların belli bir versiyonu yasal güç elde eder.

Sürecin bu noktasında, hakimın takdir hakkı – teoride – sıkıca denetlenmektedir. Alelade delillerin geçerli bir şekilde “tastamam kanıt” haline dönüştürülmesi için kurallara bağlı bir süreç yürütülmelidir. Ama pratikte bu sistem ilk bakışta sanıldığı kadar katı değildir. Kanıt kurallarının uygulandığı bileşenler – örneğin, bir tanığın inandırıcı veya güvenilir olduğuna önden karar vermek gibi – mahkemeye takdir hakkı için bir alan açar. Deliller birbirleriyle çelişkili olduğunda da kurallar esneklik gösterir. Ancak bu esneklik, bilimsel hakikat/gerçeklik düşüncesine zarar verebilir. Mesela, geçmiş ihlaller üzerine olan davalar yeni adli raporlar gerektirebilir. Yeni raporların sonuçları önceki resmi anlatıları sorguladığında veya meydan okuduğunda yasal statüleri zaten bıçak sırtındadır. Bir de yeni raporlar kendi aralarında ayrılığa düşüklerinde, kurallar bunlara değer biçmede hakimi tamamen serbest bırakır. Yakınlarda görülmüş, simgesel değerde bir davada²³, ulusal adli bilimler kurumunun tam 20 tane yeni raporu, önceki hakikat komisyonunun sonuçlarını destekler nitelikteydi. Yani bu komisyonun cinayet olarak nitelediği iki ölüm hakkında benzer sonuçlara varmışlardı. Yalnızca tek bir polis adli raporu ise bu bulgulara dair şüphe içermekteydi. Savunma makamı, tahmin edilebileceği üzere, bu çelişkinin fazlasıyla üstünde durdu. Bilimin kendisi, kendi terimlerini birden kendi aleyhine kullanılır oldu. “Delillerle desteklenmekte” gibi ince ayrımları gözetken, dikkatli söylem veya ihtimallerden yüzde yüz yerine yüzde 99.9 olarak bahsedilmesi gibi noktalar, savunma makamı tarafından başarılı bir şekilde kullanılarak şüphenin varlığı tesis edildi. Bununla bağlantılı olarak, makalenin yazarlarından birinin görüştüğü adli bilimciler, geleneksel yollarla eğitilmiş hakimlerin

²² Anekdotsal olarak, üç farklı yetki alanında bulunan adli araştırmacılar, makalenin yazarlarından birine, hepsinin de ayrı ayrı “CSI etkisi” olarak ifade ettiği bir durumdan bahsetmişlerdir: Bu da televizyon dizilerinin etkisi altında kalmış düz seyircilerin davalara anında, şipşak ve çürütülmesi imkansız çözümler üretilmesi beklentileri ve bu olmadığı takdirde adli bilimin bütünü hakkında şüpheye düşme eğilimleridir.

²³ *Cecilia Magni ve Raúl Pellegrin Davası*, Yargıtay kararı No. 6373-13, 4 Ağustos 2014.

bilimsel kanıt konusunda birbiriyle yarışan/çelişen iddiaları – ki uzun zaman önce gerçekleşmiş olaylara dair davalar artık gittikçe daha fazla bunlara dayanmakta – doğru bir şekilde yorumlayıp yorumlayamayacaklarına dair kuşkuları olduğunu belirtmişlerdir (grup görüşmesi, Santiago Nisan 2015).

Yine aşırı derece takdir hakkı sağladığı düşünülebilecek bir esneklik de hakimın, kanıtlar yasal olarak gerekli seviyede olduğunda bile, sanığı – olayların tam da kanıtlarla ifade edilen doğrultuda gerçekleştiğine ikna olmamışsa – beraat ettirebilmesidir (Şili Ceza Muhakemesi Kanunu Madde 456, Fıkra 2). Bu nokta tekrarı hak ediyor: Kanunda belirlenmiş nesnel kanıt standardına uygun deliller var olduğunda dahi, eğer hakimler öznel olarak sanığın suçluluğuna değişmez ve su götürmez şekilde inanmamışlarsa beraat kararı verebilirler. Bu görece serbest ortamda faaliyet yürüten ve ilk kararları vermekle mükellef bir avuç sorgu hakiminin, nasıl “genelde mahkumiyet” veya “genelde beraat” vermeye eğilimli olduklarına dair namlarının hızlıca yayıldığını tahmin etmek pek de zor değil. Burada mesele bu hakimlerin bilerek ve isteyerek delilleri görmezden gelmesi veya saptırması değil, nasıl yorumladıklarıdır: Yani, yakın tarihin kaçınılmaz şekilde ayrıştırmacı bir dönemine dair önceden var olan – hatta belki bilinçaltılarında olan – önyargıları ve hükümleri doğrultusunda delilleri nasıl yorumladıkları. Bunu değerlendirirken, yaşları dolayısıyla bu dönemi bizzat yaşamış olma ihtimallerinin çok yüksek olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

Bir kanıt kaynağı olarak doğrudan tanıklığın özellikle vurgulandığı açıkça görülmektedir. Bir hakim, günümüzde kendisine yüz yüze verilmiş bir tanıklığa, aynı insandan olay tarihine daha yakın bir geçmişte alınan yazılı ifadeden daha fazla güvendiğini belirtmiştir örneğin (görüşme, Santiago 8 Ocak 2015)²⁴. Bu hakim “İnsanların gözlerinin içine bakarak yalan söyleyip söylemediklerini anlayabileceğinden” emin. Hakimın gerçeği yalandan ayırt etme konusunda üstün yeteneği olduğuna dair bu şaşırtıcı inanç, birçok tanığın şikayetçi olduğu bir yargılama alışkanlığının altında yatan temel nokta olabilir: Bahsi geçen alışkanlık da aynı insanın aynı olay hakkında birçok defa ifade vermeye çağırılması. Buna uygun olarak, dedektif polisleri de, var olan davaları devralan yeni hakimleri, anında genel bir emir çıkartarak zaten sorgulanmış herkesi yeniden görüşmeye çağırmaktan nasıl vazgeçirmeye çalıştıklarından bahsetmişlerdir.

Bu yeniden sorgulama, genellikle zaten dosyada bulunan yeminli ifadelerinin sözlü bir onayından başka bir şey değildir. Tanıkların daha da fazla nefret ettiği bir uygulama olan “*careo*”, anlatıları birbiriyle çelişen birden fazla tanık veya şüpheliyi hakim huzurunda yüzleştirme anlamına gelir. Böylesi anlardaki gladyatör çarpışmasını andıran muharebe hali yeniden mağduriyet yaratmak için birebir, hakikate erişmek içinse pek güvenilir bir yöntemdir.

İki uygulamayı da – defalarca aynı ifadenin tekrarlatılması ve *careo* – eleştiren tanıklar, aynı temel gerçeklerin devlet-onaylı, tescilli kayıtlarının depolanmış halde zaten var olduğuna işaret ediyorlar. Burada bahsettikleri, Rettig raporu ve/veya başka dava dosyaları²⁵. Ancak

²⁴ Kimliği isteği doğrultusunda saklı tutulmuştur. Bu hakim, insan hakları davalarının çözümlenmesinde en verimli olanlardandır.

²⁵ Bunun bir örneği 2013’te dedektiflerin vaka canlandırmalarının yararını anlattıkları kamusal bir etkinlikte yaşanmıştır. Burada dedektiflerin sözleri, seyircilerin arasında bulunan tanınmış bir insan hakları savunucusu tarafından kesildi. O, memurlara çıkışarak, bahsettikleri olayın kendi kurumu ve hakikat komisyonu tarafından belgelenmiş olduğunu söyledi: “Bu herkesçe bilinen bir şey... niye zaten bildiklerimizi kanıtlayarak hepimizin vaktini harcıyorsunuz?” (*El Trabajo Criminalístico de la Brigada DDHH de la PDI* toplantısında müdahale,

mesleki kıskançlıklar bu dosyaların paylaşımının önüne geçebiliyor. Rettig'in ise hakimler nezdinde faydalı bir başlangıç noktasından öte bir şey olarak görülmediği anlaşılıyor. Raporun kamuya açık versiyonunun ayrıntılara gelince kusurlu, yarım yamalak olabildiğini ve güncellenip düzeltilmediğini söylüyorlar. Yargılama sürecinin aktörleri, 2009'dan sonra fark edilen ufak tefek hatalara üstü kapalı ve belli belirsiz atıfta bulunarak, bunları rapora fazla güvenmemek için sebep olarak gösteriyorlar (görüşme malzemesi, Santiago Nisan 2014, Collins'de kayıtlı). Hem de bu, hakimler Rettig verisini görmeyi talep ettiklerinde karşılığın gelenin yayınlanmış özeti değil de, bahsedilen kişi veya olay hakkındaki tüm güncel bilgilerin – sonrasındaki CNRR ve Programa faaliyetleriyle tamamlanmış şekilde – bir kopyası olmasına rağmen böyle. Valech'e istinaden ise, görmüş olduğumuz üzere, şiddet sonrası hayatta kalanların tanıklıkları ve ifadeleri çoğunlukla hakimler için bile erişime kapalı²⁶. Hakimlerin idari hakikat oluşumlarına (komisyonlar gibi örneğin) görece az önem ve anlam atfetmesi, ne kadar erişilebilir olduklarıyla değil de daha çok ne kadar güvenilir olduklarıyla ilgili gibi duruyor. Kişisel görüşlerini aktaran üst-düzey bir hakimin bu konuda gayet net olduğunu görüyoruz: “Bu idari yapıların hepsi siyasi bir tat veriyor. Bence insanlar yasal hakikate daha çok güveniyor. Tüm taraflar, tüm partiler eninde sonunda yasal hakikati dikkate almak zorunda.” (Collins'in görüşmesi, Santiago, 30 Aralık 2014). Yasal hakikatin “hakikat komisyonu hakikatinden” üstün olduğuna dair böylesi bir inanç, hakimlerin buna kaynak olarak ne derece ciddiyetle yaklaştıklarını etkilemeden edemez elbette.

“Yasal hakikatlerin” idari versiyonlarına oranla daha yüksek bir kanıt standardına tabi olması anlaşılabilir ve hatta bu doğru da olabilir – özellikle de kesinlikle suç teşkil eden spesifik eylemler için bireylere suç isnat edildiğinde. Geçiş dönemi adaleti süreçlerine musallat olmuş bir hayalet de yalnızca kazananın adaleti olma suçlamasıdır. Biraz da bu nedenle, günah keçisi şahsında ibretlik ceza verme görüntüsü ve gerçekliğinden kaçınmada aşırı titiz olma gerekliliği doğabilir (Osiel 2009: 147; Mihai 2010, 2011). Kanuni prosedürün gereklilikleri, mahkemelerin faillerin kim olduklarına ve neyden suçlu olduklarına dair daha önceden ortaya konmuş idari hakikatleri veya toplumsal olarak kabul gören versiyonlarını sadece tekrar etme ihtimallerini belirgin şekilde kısıtlar. Sahiden de, burada yapılması gerekli olan, inancın askıya alınması, faillerin toplumsal dışlanma ve kabul görmemesinin altını oyabilir ve sarsabilir. Böylece toplumsal statü/işe alım gibi konularda kişileri dikkatle araştırma ve incelemenin temeli çürütülebilir. Bir örnekte: 2006 ve 2010 yılları arasında geçmişteki hak ihlalleriyle ilişkili ordu subaylarının terfi ettirilmeyeceği ve/veya emekli olmaya teşvik edilecekleri şeklindeki zımni kabul genel olarak uygulanmıştır; ancak sonrasında silahlı kuvvetler aynı kişileri danışman olarak tekrar işe almıştır. Buna dair savunması da hiçbirisinin herhangi bir suçtan mahkum edilmediğine işaret etmek olmuştur (Collins 2013a). Benzer bir şekilde 2013 yılında, şiddet sonrasında hayatta kalan birisinin, eski bir ordu başkomutanı olan Juan Emilio Cheyre'ye yönelttiği suçlamalar da, Cheyre kendisinin de sorgulandığı – ancak asla herhangi bir suçla itham edilmediği – tamamlanmış bir davanın varlığından bahsedip, bu sebeple kendisine ‘yasal veya ahlaki herhangi bir eleştiri veya suçlama yapılamayacağı’ni

Instituto de Estudios Judiciales, Santiago 10 Ocak 2013). Herkesçe bilinen gerçekler ve geçerli yasal delil arasındaki ayrım belli ki beş para etmiyordu.

²⁶ Hem Rettig hem de Valech kayıtlarını – ilki CNRR eklemelerini de içeriyor – yasal olarak muhafaza etme sorumluluğu 2009 yılında yeni oluşturulan Ulusal İnsan Hakları Enstitüsü'ne devredilmiştir. Ancak fiziksel olarak dosyaların kendileri, ulusal Hafıza ve İnsan Hakları Müzesi'nin altında özel bir mahzende tutulmaktadır. Rettig veya CNRR dosyalarına erişmek isteyen hakimler ise çoğunlukla elektronik kopyaların tamamını barındıran Programa ile muhatap olurlar. Valech II'nin dosyaları Nisan 2014'te kısmi olarak hakimlerin erişimine açılmıştır, ancak kamuya halen kapalıdır.

iddia edince kaale bile alınmamıştır (Observatorio 2013). Toplumsal olarak harekete geçmeyi sağlayacak hakikatlerin “biricik” üretim aracı olarak yargıyı görmek, bu konuda yargı süreçlerine aşırı şekilde bel bağlamak, sonuç olarak, insanlığa karşı suçlarda başka kolektif cezalandırma, dışlama biçimlerinin değerini azaltabilir.

3.4 Mahkemelerin etkisi: Bir meta-arşiv olarak yargı dosyaları

Mahkeme kararları, var olan tarihsel kaydı destekleyip güçlendirebilir veya sorgulayıp meydan okuyabilir. Yukarıda bahsedilen *Pellegrin ve Magni* davasında Yargıtay Ceza Dairesi, resmi adli görüşü geçersiz kılan alt mahkeme kararlarında hiçbir yasal doktrin hatası bulunmadığı gerçeğini tanımak zorunda kalmıştır. Ancak, sıradışı bir adım atarak görüş ayrılığı belirtmiş ve ölümlerin cinayet olduğunu kesin bir şekilde ilan etmiştir. Tabii alt mahkemelerce verilmiş olan beraat kararları bozulmadığından, bunun yasal sürecin maddi sonucuna hiçbir etkisi olmamıştır. Yani ceza dairesinin bu yaptığına tek makul gerekçe – Rettig komisyonu tarafından saptandığı üzere – mağdurların devlet aktörleri tarafından öldürüldüğü gerçeğini tarih önünde yeniden tesis etme arzusudur. Bu eylem adalet ve hakikat anlatımı işlevlerinin sınırlarını bulanıklaştırır. Yargının bu konuya el uzatması, bize Şili devletinin zaten hakikat anlatımı için iki idari oluşum kurmuş olduğunu hatırlatmalıdır. Esasen yalnızca bireysel faillik meselesi (yani faillere suç isnat edilmesi) mahkemelere bırakılmıştır. Ancak bu alan, yargı organının kendi yetkisi dahilinde olduğuna ısrar ettiği toptan ve geniş çaplı yeniden incelemeden belirgin ölçüde dardır. Yukarıda alıntılanan üst düzey hakimin söylediklerine dönecek olursak: “Rettig veya Valech’in söylediklerini değiştirmem, modifiye etmem gerekecekse gereksin.... Yaparım” (görüşme, Santiago, 30 Aralık 2014).

Davalar ve duruşmaların, var olan yazılı kayıtları destekleme, baştan yazma veya bunlarla yarışma gibi performatif bir boyutu olacaksa, dava sonuçlarının yapısı ve sonuçları önem kazanır. Buna bağlı olarak, günümüze değin basın ve propaganda araçları genellikle kesinleşmiş karara odaklanmıştır. Bunlardan, Şili’deki sürecin yazılı olması dolayısıyla, Osiel (1997) veya Hol’ün (2013) tartıştığı haliyle “kamusal yasal tiyatro” olarak bahsetmek pek de mümkün değildir. Buna Şili’deki temel kısmi istisna, teorik olarak halka açık olan “*alegato*” duruşmalarıdır. *Alegatolar*, kayıtsız duran bir heyetin önünde, teknik yasal argümanların, akışı önceden dikkatle belirlenmiş, kuralına uygun, sözlü bir provası şeklindedir. Hakimler genelde soru sormaz; kısa, önceden planlanmış konuşmalar yapan tarafların avukatlarıyla herhangi bir ilişkiye girmezler. Taraflar da, mevcut olsalar dahi herhangi bir şekilde konuşamazlar. Soruşturma gerektiren tartışmalı unsurlara katıyetle değinilemez ve avukatlar da zaten dava dosyasında bulunmayan herhangi bir şeyi gündeme getirmemelidirler. Pek de şaşırtıcı olmayan bir şekilde bu uygulama, halk nezdinde geniş ilgi çekmemiştir. Buna tek bir istisna vardır; o da geçiş dönemi sonrası başarıyla tamamlanan ilk insan hakları konulu ceza davasıdır. O davadaki (*Letelier davası*) *alegato*lar televizyondan yayınlanmış, eski gizli polis şefi Manuel Contreras suçlu bulunarak hapse atılmıştı.

Artık vefat etmiş olan Contreras, daha sonra da yine televizyonda yayınlanan başka çok önemli bir olayın merkezinde yer almıştır. Bu olay, yeni aktif adalet dönemini de tanımlar niteliktedir. 2005’te yeni bir hapis cezası hükmüne dair bilgilendirilmek üzere çağrılan Contreras, yargıç Alejandro Solís’e mukavemet ederek gelmemiş ve evinde sakin sakin oturarak kendini haklı çıkardığı bir televizyon röportajı vermiştir. Bunun üzerine Solís, Contreras’ın kelepçelenip getirilmesini emretmiştir. Bu noktada artık hatırı sayılır bir

kalabalık toplanmıştır. Orada bulunanların birçoğu, eskiden mutlak güce sahip Contreras'ın ıslık ve yuhalama sesleri arasında, aşağılayıcı bir şekilde çekiştirilerek mahkemeye götürülmesinin yeni bir adalet çağının gerçekten de eşğinde olduğuna dair umut tohumları yeşerttiğinden bahsetmiştir. Davalar sona erdiğinde ve neredeyse bir ömür boyu süren bir arayış ve mücadele sonunda bittiğinde, akrabalar ve şiddet sonrası hayatta kalanlar, her zaman olumlu olmasa da benzer şekilde güçlü tepkiler vermişlerdir. Özellikle de cezalar az olduğunda, hatta hapis cezası verilmediğinde hissedilen duygular çok karmaşıktır: Adalet sisteminin içindeki aktörler faillerin suçlu bulunmasını başlı başına değerli görmeye eğilimliyken, bazı akrabalar için adaleti gerçekten anlamlı kılmak adına – en azından – orantılı ceza da açıkça gereklidir.

Davaların bir başka belirgin sonucu da, yine yazılı Şili prosedürünün özellikleriyle ilgilidir. Aynı hakikat komisyonu soruşturmaları gibi davalar da kapsamlı yazılı kayıtlar oluştururlar. Soruşturmalar devam ettikçe, davalar hala üretim aşamasındaki ürün gibidirler. Hala yazılmakta olan yaşayan bir tarihin dosyaları haline gelirler ve içeriklerinin çoğu da bu nedenle gizli kalır. Fakat bir davanın bitişi, yargı dosyasındaki son sayfanın yazılması anlamına gelir. Kararlar tek ve tekil olsa da dosya süreç içerisindeki çekişmelerin, farklı görüşlerin izlerini saklar. Dolayısıyla dosyanın kendisi, paradoksal olarak, sondaki karara varmak için kurtulması gereken tüm o çoğulluk halini muhafaza etmiş olur. Bu, asla hiçbir unsurun çıkarılmadığı, kümülatif ve geniş bir havuzdur. Çıkarılmak yerine, her bir bileşenin dolaylı ya da dolaysız şekilde yasal olarak onaylandığı veya çürütüldüğü bir alandır. Bazı varsayımsal hakikat iddiaları güvenilir ilan edilirken, bazıları da hiçe sayılır. Süreç sırasında dava dosyası yeni bir “meta arşiv” haline gelir. Bu da sonrasında yeni değerlendirme ve değer biçmelere açık olacaktır.

Hem kesinleşmiş karar hem de dosyanın tamamının kamuya açık belgeler olmasına rağmen yaygınlaştırılma/dağıtımına sokulma şartları oldukça farklıdır. Kararlar tarafların avukatlarına ve sanıklara bildirilir ve çeşitli medya organları yoluyla kamuya iletilir. Karar özetleri ve tamamına ulaşmak için gerekli linkler yargı organının ilgili web sayfasında yayınlanır. Ayrıca, her davaya verilen kendine mahsus altı veya sekiz rakamlı kod yoluyla, bu sayfadan herhangi bir anda kararlara erişilebilir. Dava dosyalarının tamamı ise, neredeyse yarım metre yüksekliğinde, kullanıla kullanıla yıpranmış sayfa yığınlarının uzun uzadıya biraraya dikilmesinden oluşan yüzlerce, hatta binlerce sayfalık arkaik “kitaplar” şeklinde bulunur. Merkezi bir yasal arşive fiziksel olarak taşınmış olan bu dosyalara özel izin yoluyla erişilebilmektedir. Tamamlanmış insan hakları davalarının dosyalarını dijital ortama aktarmak için, yargıç Sergio Muñoz öncülüğünde bir proje şu anda sürmektedir.

Ancak fiziksel erişimin kendisi de anlamakla eş anlamlı değildir. Bu kapsamlı dava dosyalarının tamamında kullanılan jargon ve teknik ayrıntılar insanı aydınlatabileceği kadar kafasını daha da karıştırabilir. Ayrıca, çürütülmüş veya geçersiz kılınmış unsurların da dosyada tutulması – ki bunlara ne olduğu, yani statüleri de ancak daha sonraki sayfalarda bulunabilecek bir not veya kararla belirtilmiştir – kuralından dolayı, koskoca bütünün herhangi bir parçasını izole ederek bakmak insanı şaşırtabilir veya yanlış yönlendirebilir. Toplum ve yasal süreç arasında bilinçli bir diyalog sürdürülecekse bir çeşit karşılıklı izah gerektiği aşıkardır²⁷. Bundan bağımsız olarak, içerikleri önümüzdeki yıllarda tarihçilerin,

²⁷ Buna ilişkin çeşitli denemeler var. 2013 yılında yargı üzerine bir belgesel serisi, bir insan hakları davası hakiminin çalışmalarını ön plana çıkarmıştır. Yazar Diamela Eltit ise 2005'te tamamıyla meşhur bir davadan tanıklık ve ifadelerle dayalı bir edebi eser yayınlamıştır. Yargıç Sergio Muñoz “birisinin bu davaları birer roman

gazetecilerin ve başka araştırmacıların ilgisini çekebilir. Her bir dava dosyası, devlet terörü denen alanı kaydederken, haritalandırırken ve içinde yön bulurken iç organlarına kadar didikleyen bir meta-arşiv olarak değerlendirilebilir. Böylesi bir arşiv, aynı zamanda, hangi noktalarda hakimlerin ve adalet sisteminin diğer aktörlerinin şiddet dolu tarihle yüzleştikleri veya yüzleşmemeyi seçtiklerini işaretleyerek, kendi evrim ve kıvrımlarını da haritalandırır. Bu, İkinci Dünya Savaşı'nda işlenen suçlar hakkında olanlar dahil, başka adalet süreçleri kayıtlarının da kaderi olmuştur. Birçokları gibi, örneğin Almanya, İtalya ve Fransa'da görülen davaların kayıtları kendi başlarına önemli birer historiografik (tarihi yazımına dair) kaynak haline gelmiştir (bkz. örn. Wieviorka 1998; Maier 2000; Resta ve Zeno-Zencovich 2013). Bu anlamda, yargı dosyaları, herhangi başka bir arşiv gibi bir rol oynarlar ve – Dyzenhaus'un (1998: 179) söylediği üzere – geçmişin travmalarını anlatmaya dair uzun soluklu mücadelede “daha iyisini yapmaya bir davetiye” oluştururlar aslında.

Farklı kategorilerden toplumsal aktörlerin yasal hakikat(ler)e dair arzuladıkları ve elde ettikleri erişim düzeyi ve her birinin bu tür hakikate atfettiği değer değişkenlik gösterebilir. Avukatların, sanıkların, müştekilerin (davacıların) ve bazı insan hakları örgütlerinin bütün halinde dosyaları inceleyip bunlar hakkında bilinçli yargılara varması mümkünken, halkın genelinin çoğunlukla böyle bir kapasitesi veya ilgisi yoktur. Onlar için suçluluk ve ceza ile ilgili olan kısım kilit önemdedir. Etkileri ne kadar geçici olsa da, böyle kararlar, kamusal haber gündeminde hakikat komisyonu anlatılarından daha tazedir. Bu da onlara belki daha büyük aciliyet, daha fazla yakınlık atfedilmesine sebep olur. Bu yasal sürecin sonuçlarına, sürecin kendisine karşı olanlar tarafından bile yüklenen sembolik – ve bir yandan hayli gerçek – anlam ve önem, 2006 yılında Pinochet'nin ölümü ilan edildiğinde hastane önünde toplanmış destekçilerinin coşuklu bir şekilde “masumdu” diye değil de, “hiç hüküm giymedi” (*y no lo condenaron*) diye slogan atmalarından da açıkça anlaşılabilir (bkz. *The Judge and the General* 2008; Joignant 2013).

Sonuçlar

Geçiş dönemi hakikatlerinin girift olduğunu ve oluşumlarının birçok farklı düzenin etkileşimine dayandığını gördük. Özel olarak odağımız, geçiş dönemlerinde ceza adaleti prosedürlerine atfedilen hakikat arama amaçlarıydı. Teorik bir düzeyde, yasal prosedür ve tarihsel hakikat arasındaki ilişkinin doğrusal olmaktan çok uzak olduğu hatırlamamız gerekir.

Özel kanıt kuralları tarafından getirilen kısıtlamalar, daha sıkı kanıt standardı olması ve yargı sürecinin gerektirdiği kanuni prosedürlerden dolayı önceden toplumsal veya resmi olarak tanınmış hakikatler yasal alanda kanıtlanmamış sayılabilir. Paradoksal olarak, bu son derece muhafazakar yapıları, yargı kararlarının en baştan böylesi önem kazanmalarının kısmi sebebidir; çünkü böylece yargının, ideal düzlemde, önceden ileri sürülmüş her tür iddiayı tarafsız şekilde derinlikli incelemeye tabi tutma kapasitesi vardır. Şili'deki son dönem ceza davaları deneyimleri, hakikat ve adalet düzlemleri arasındaki bu karmaşık etkileşimlere iyi bir örnek teşkil eder. Yasal süreçlerin bir gerekliliği olan, var olan inancın askıya alınması ve masumiyet karinesi akrabaları, mağdurları ve şimdi yeniden yargılanmakta olana dair temel hakikati bilmek için geçerli nedenleri olan veya bildiklerini zanneden kişileri huzursuz

haline getirmesi gerektiği” görüşünü belirtmiştir (görüşme, Ocak 2015). Davalara konu olan olayların bazıları şimdiden televizyon dizileri formatına uyarlanmıştır: Vicaría dosyalarından esinlenmiş “Kardinal'in Arşivleri” (*The Cardinal's Archives*) adlı yarı belgesel filmlere, öğrenciler tarafından idare edilen ve gerçek hayattan görüşme ve görüntülerin yanı sıra orjinal dava dosyalarından kanıtlar içeren bir haber sitesi eşlik etmektedir.

edebilir. Önceden verilen ifade ve tanıklıkları tekrarlama zorunluluğu ve sivil toplumun veya hakikat komisyonlarının önceki bulgularını veya hakikate dair versiyonlarını önemli ölçüde yok sayma, hatta tamamen görmezden gelme zorunluluğu, gerilime ve ciddi derecede gücenmeye sebep olabilir. Bununla birlikte bu aynı aktörler, kesinleşmiş kararlara – en azından bazı kişiler suçlu bulunduğu sürece – değer verirler. İnsan hakları davalarında kararlar aynı zamanda bireylere ve – tartışmalı olarak – uğruna hareket ettikleri devlete sorumluluk biçmek anlamına gelir. Suç işlemiş olan rejimlere hala sıcak bakan veya bunlarla hala ilişki içerisinde olan kuşkucu kesimler nezdinde bu kararların etkisi, yargı organının beyanı olmalarından dolayı, özellikle güçlüdür. Kanuni yolla tesis edilmiş bir gerçeğin yasal tartışmasızlığı, eşi benzeri olmayan siyasi ve toplumsal itibara sahiptir.

Şili'ninki gibi yazılı sistemler, kararın kendisi kadar önemli olan dava dosyalarını da üretirler. Belgeleri, tanıklıkları ve önceki arşivlerden parçaları içeren bu meta-arşiv, sürecin basit bir kayıttan öteye geçer ve adeta canlı bir varlığa dönüşür. Hakikat komisyonları kayıtları ve benzerleriyle diyalog halinde bu arşivin kendisi, başlı başına, potansiyel olarak gelecekteki dönüşümler ve yakın geçmişin tarihselleştirilmesi için önemli bir kaynak haline gelir. Böylesi meta-arşivlerin aktarım ve algılanma biçimlerinin toplumsal kanıya ve kurumsal pratiğe tesirlerine, tam olarak nasıl etkilediğine dair daha fazla bilgiye sahip olmamız için ve oturaklı arşivsel hakikatlerin dahi geçici yapısının açıkça sergilenmesi için belki de bu alanda daha fazla araştırma gerekli.

Finansman

Bu çalışma Şili'nin ulusal araştırma fonu Fondecyt Chile (Daniela Accatino'ya verilmiş hibe No. 1151528 '*Prueba judicial y justicia transicional*') tarafından desteklenmiştir. Bir bölümü de (Cath Collins'e verilmiş olan) İngiltere Akademisi Uluslararası Hareketlilik Hibe programı (*British Academy International Mobility Grant scheme*) sponsorluğunda gerçekleşmiştir.

Teşekkürler

Yazarlar tüm görüşmecilere teşekkürlerini sunarlar. Ayrıca, bu makalenin önceki bir versiyonuna faydalı yorumlarda bulunan yayın editörlerine müteşekkir olduklarını belirtirler.

© Yazarlar 2016. Oxford University Press tarafından yayınlanmıştır. Tüm hakları saklıdır.

Kaynakça

Aguilar P. 2008. *Políticas de la Memoria y Memorias de la Política*. Madrid: Alianza.

Aranda G. 2004. *La Vicaría de la Solidaridad: Una Experiencia sin Fronteras*. Santiago: CESOC.

Arendt H. 1965. *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil* (revised edition). New York: Viking Press.

Arias A. (ed.). 2001. *The Rigoberta Menchú Controversy*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

- Ball P., Asher J., Sulmont D., Manrique D. 2003. *How Many Peruvians Have Died?* Washington, DC: American Association for the Advancement of Science (AAAS).
- Bisset A. 2012. *Truth Commissions and Criminal Courts*. Cambridge University Press.
- Brants C., Klep K.. 2013. History-Telling, Collective Memory and the Victim-Witness. *International Journal of Conflict and Violence* 7(1): 36–49.
- Burgos-Debray E. (ed.). 1984. *I, Rigoberta Menchú: An Indian Woman in Guatemala*. London: Verso.
- Calamandrei P. 1939. Il giudice e lo storico. *Rivista di Diritto Processuale Civile* XVII: 105–28.
- Chapman A. 2009. Truth Finding in the Transitional Justice Process. In Van der Merwe H., Baxter V., Chapman A. (eds), *Assessing the Impact of Transitional Justice: Challenges for Empirical Research*, pp. 91–115. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.
- CNPPT (Comisión Nacional sobre Prisión Política y Tortura). 2004. *Informe de la Comisión Nacional sobre Prisión Política y Tortura*.
- CNVR (Comisión Nacional de Verdad y Reconciliación). 1993. *Informe de la Comisión Nacional de Verdad y Reconciliación*.
- Collins C. 2010. Human Rights Trials in Chile During and After the ‘Pinochet Years’. *International Journal of Transitional Justice* 4(1): 67–86.
- Collins C. 2013a. Human Rights Policy under the Concertación. In Sehnbruch K., Siavelis P. (eds), *Democratic Chile: The Politics and Policies of a Historic Coalition, 1990–2010*, pp. 143–72. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Collins C. 2013b. The Politics of Prosecutions. In Collins C., Hite K., Joignant A. (eds), *The Politics of Memory in Chile: From Pinochet to Bachelet*, pp. 61–90. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Collins C., Hite K., Joignant A. (eds). 2013. *The Politics of Memory in Chile: From Pinochet to Bachelet*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Damaska M. 2003. Epistemology and Legal Regulation of Proof. *Law, Probability and Risk* 2(2): 117–30.
- DPLF (Due Process of Law Foundation). 2013. *Aportes DPLF Edition 18: Current Challenges in Seeking Justice for Serious Crimes of the Past*. Washington, DC: DPLF.
- Dudai R. 2006. Advocacy with Footnotes: The Human Rights Report as a Literary Genre. *Human Rights Quarterly* 28(3): 783–95.
- Dyzenhaus D. 1998. *Judging the Judges, Judging Ourselves: Truth, Reconciliation and the Apartheid Legal Order*. Oxford: Hart Publishing.
- Ensalaco M. 2000. *Chile under Pinochet: Recovering the Truth*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.

- Ginzburg C. 1991. Checking the Evidence: The Judge and the Historian. *Critical Inquiry* 18(1): 79–92.
- Gready P. 2011. *The Era of Transitional Justice*. New York: Routledge.
- Hayner P. B. 2011. *Unspeakable Truths: Confronting State Terror and Atrocity* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Hilbink L. 2007. *Judges beyond Politics in Dictatorship and Democracy*. New York: Routledge.
- Hol A. M. 2013. The Theatre of Justice: On the Educational Meaning of Criminal Trials. In Brants C., Hol A. M., Siegel D. (eds), *Transitional Justice*, pp. 121–7. Farnham: Ashgate.
- IACHR (Inter-American Commission on Human Rights). 1986. Annual Report of the Inter-American Commission on Human Rights 1985–1986, OEA/Ser. L/V/II. 68, Doc. 8 rev. 1. Organization of American States.
- IACHR (Inter-American Commission on Human Rights) 2014. The Right to Truth in the Americas. OEA/Ser. L/V/II. 152 Doc. 2. Organization of American States.
- Inter-American Court of Human Rights. 2001. *Barrios Altos v. Peru*. Merits. Judgment 14 March 2001. Series C No. 75.
- Jean J. -P. 2009. Le process et l'écriture de l'histoire. *Traces* 2009: 61–74.
- Joignant A. 2013. Pinochet's Funeral: Memory, History, and Immortality. In Collins C., Hite K., Joignant A. (eds), *The Politics of Memory in Chile: From Pinochet to Bachelet*, pp. 165–96. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- The Judge and the General. 2008. Documentary film by P. Lanfranco and E. Farnsworth. West Wind Productions and ITVS (Independent Television Service).
- Frowein J. A., Wolfrum R. Koskenniemi M. 2002. Between Impunity and Show Trials. In Frowein J. A., Wolfrum R. (eds), *Max Planck Yearbook of United Nations Law* (Vol. 6), pp. 1–35. The Hague–London–New York: Kluwer Law International.
- Landman T., Carvalho E.. 2009. *Measuring Human Rights*. London and New York: Routledge.
- Laudan L. 2006. *Truth, Error and Criminal Law: An Essay in Criminal Epistemology*. Cambridge University Press.
- Lowden P. 1996. *Moral Opposition to Authoritarian Rule in Chile (1973–1990)*. Basingstoke: Macmillan.
- Rotberg R., Thompson D. Maier C. 2000. Doing History, Doing Justice: The Narrative of the Historian and the Truth Commission. In Rotberg R., Thompson D. (eds), *Truth v. Justice*, pp. 261–78. Princeton University Press.
- McGonigle B. 2014. The Right to Truth in International Criminal Proceedings: An Indeterminate Concept from Human Rights Law. In McGonigle B., et al. (eds), *Liber Amicorum for Leo Zwaak*, pp. 293–311. Antwerp: Intersentia.

- Méndez J. E. 2006. The Human Right to Truth: Lessons Learned from Latin American Experiences with Truth Telling. In Borer T. A. (ed.), *Telling the Truths: Truth Telling and Peace Building in Post Conflict Societies*, pp. 115–50. University of Notre Dame Press.
- Mihai M. 2010. Transitional Justice and the Quest for Democracy: A Contribution to a Political Theory of Democratic Transformations. *Ratio Juris* 23(2): 183–204.
- Mihai M. 2011. Socializing Negative Emotions: Transitional Criminal Trials in the Service of Democracy. *Oxford Journal of Legal Studies* 31(1): 111–31.
- Nino C. S. 1996. *Radical Evil on Trial*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Observatorio de Justicia Transicional. 2013. Truth, Justice and Memory for Dictatorship-Era Violations: 40 Years after the Military Coup. Ulster University Transitional Justice Institute Research Paper No. 14-05. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2477329 (İngilizce). Orjinal olarak İspanyolca yayınlanmıştır: Universidad Diego Portales Centro de Derechos Humanos, Informe Anual sobre Derechos Humanos 2013, pp. 21–68. Santiago: Universidad Diego Portales. <http://www.derechoshumanos.udp.cl> (başvurulduğu tarih: 7 Ocak 2016).
- Observatorio de Justicia Transicional 2014. ¿Una nueva medida de lo posible? Verdad, justicia y reparaciones pos-dictadura. In Universidad Diego Portales Centro de Derechos Humanos, Informe Anual sobre Derechos Humanos 2014, pp. 21–62. Santiago: Universidad Diego Portales. <http://www.derechoshumanos.udp.cl> (başvurulduğu tarih: 7 Ocak 2016).
- Osiel M. 1997. *Mass Atrocity, Collective Memory, and the Law*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Osiel M. 2009. *Making Sense of Mass Atrocity*. Cambridge University Press.
- Pereira A. 2005. *Political (In)Justice: Authoritarianism and the Rule of Law in Brazil, Chile and Argentina*. University of Pittsburgh Press.
- Posel D. 2002. The TRC Report: What Kind of History? What Kind of Truth? In Posel D., Simpson G. (eds), *Commissioning the Past: Understanding South Africa’s Truth and Reconciliation Commission*, pp. 147–72. Johannesburg: Witwatersrand University Press.
- Resta G., Zeno-Zencovich V. . 2013. Judicial ‘Truth’ and Historical ‘Truth’: The Case of the Ardeantine Caves Massacre. *Law and History Review* 31(4): 843–86.
- Roht-Arriaza N. 2005. *The Pinochet Effect: Transnational Justice in the Age of Human Rights*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Santos B. de Sousa. 1987. Law: A Map of Misreading. Toward a Post-Modern Conception of Law. *Journal of Law and Society* 14(3): 279–302.
- Stein A. 2005. *Foundations of Evidence Law*. Oxford University Press.
- Stoll D. 1999. *Rigoberta Menchú and the Story of All Poor Guatemalans*. Boulder, CO: Westview Press.
- Tate W. 2007. *Counting the Dead: The Culture and Politics of Human Rights Activism in Colombia*. California Series in Public Anthropology. Oakland, CA: University of California Press.

Teitel R. 2000. *Transitional Justice*. Oxford University Press.

Wieviorka A. 1998. Justice, histoire et mémoire: de Nuremberg à Jérusalem. *Droit et Société* 38: 59–67.

Wilson R. A. 2001. *The Politics of Truth and Reconciliation in South Africa: Legitimizing the Post-Apartheid State*. Cambridge University Press.

Wilson R. A. 2011. *Writing History in International Criminal Trials*. Cambridge University Press.